

KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT CHICAGO
VILNIAUS UNIVERSITETAS
VILNIAUS UNIVERSITETO ŠIAULIŲ AKADEMIJA
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

ARCHIVUM *Lithuanicum* 26

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
VILNIUS 2024

Redaktorių kolegija / Editorial Board:

PROF. HABIL. DR. *Giedrius Subačius* (filologija / philology),
(vyriausiasis redaktorius / editor),
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT CHICAGO,
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Birutė Triškaitė* (filologija / philology),
(vyriausiojo redaktoriaus pavaduotoja / associate editor),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

HABIL. DR. *Ona Aleknavičienė* (filologija / philology),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

PROF. HABIL. DR. *Roma Bončkutė* (filologija / philology),
KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS

PROF. DR. *Pietro U. Dini* (kalbotyra / linguistics),
UNIVERSITÀ DI PISA

PROF. HABIL. DR. *Jolanta Gelumbeckaitė* (kalbotyra / linguistics),
JOHANN WOLFGANG GOETHE-UNIVERSITÄT FRANKFURT AM MAIN

DR. *Reda Griškaitė* (istorija / history),
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DOC. DR. *Birutė Kabašinskaitė* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETAS

PROF. HABIL. DR. *Bronius Maskuliūnas* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETO ŠIAULIŲ AKADEMIJA

PROF. DR. *Jurgis Pakerys* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETAS

PROF. HABIL. DR. *Rūta Petrauskaitė* (filologija / philology),
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS, KAUNAS

HABIL. DR. *Christiane Schiller* (kalbotyra / linguistics),
HUMBOLDT-UNIVERSITÄT ZU BERLIN

AKAD. DR. *Darius Staliūnas* (istorija / history),
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Mindaugas Šinkūnas* (kalbotyra / linguistics),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Aurelija Tamošiūnaitė* (filologija / philology),
JOHANNES GUTENBERG-UNIVERSITÄT MAINZ

PROF. HABIL. DR. *Pēteris Vanags* (kalbotyra / linguistics),
LATVIJAS UNIVERSITĀTE, RĪGA,
STOCKHOLMS UNIVERSITET

DR. *Jurgita Venckienė* (filologija / philology),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

PROF. HABIL. DR. *Wiesław Wydra* (filologija / philology,
knygos istorija / book history),
UNIwersytet Adama Mickiewicza, POZNAŃ

Turinys (Contents)

Straipsniai (Articles)

Birutė Triškaitė

Prūsijos Lietuvos kunigų 1660 m. vasario 26 d. laiškas
dėl Danieliaus Kleino giesmyno ○ 9

Birutė Kabašinskaitė

Dar kartą apie *Mišiolo* (1501) glosas ○ 33

Ona Aleknavičienė

Jono Bretkūno *Postilė* (1591) Lietuvos nacionalinėje
Martyno Mažvydo bibliotekoje (2024) ○ 51

Markus Falk, Felix Thies

Die christlichen Grundgebete im Altlitauischen II. Das *Apostolische Credo* ○ 75

Wolfgang Hock, Henrik Hornecker

Schiffsbautermini aus der Handschrift
von Chylińskis *NOVUM TESTAMENTUM* ○ 137

Giedrius Subačius

Simono Daukanto bendradarbiavimo su Mikalojumi Akelaičiu rankraščiai
(1858–1859, 1860–1864) ○ 169

Veronika Girininkaitė

Mykolo Miežinio žodyno rankraštis Vilniaus universiteto bibliotekoje ○ 235

Jurgita Venckienė

Gramatyka Litewska początkowa (1902): santykis su ankstesniais
Juliaus Šykopo lietuvių kalbos gramatikos leidimais ○ 253

Reda Griškaitė

Turovo evangelijos leidėjas Piotras Hildebrantas (1865–1871) ○ 275

Olga Mastianica

Tautinių bendruomenių žiniasklaidos poreikių legalizavimas Vilniuje
1903–1905 m.: lūkesčiai ir galimybės ○ 363

Recenzijos (Reviews)

Jūratė Kiaupienė

Recenzuojama: Kęstutis Gudmantas (par.),
Lietuvos ir Žemaičių Didžiosios Kunigaikštystės metraštis,
monografinis tyrimas ir kritinis leidimas, 2024 ○ 393

Regina Koženiauskienė

Recenzuojama: Asta Vaškelienė,
Palemono miestui ir pasauliui. XVIII amžiaus Lietuvos lotyniškoji proginė literatūra,
monografija, 2024 ○ 397

Vasilijus Safronovas

Recenzuojama: Žavinta Sidabraitė, Birutė Triškaitė,
Lituanistinio sąjūdžio XVIII amžiaus Prūsijoje atodangos 1.
Vienos šeimos istorija: Mielckes vs. Milkai, monografija, 2022;
Birutė Triškaitė, Žavinta Sidabraitė (par.),
Lituanistinio sąjūdžio XVIII amžiaus Prūsijoje atodangos 2.
Dokumentinis Milkų šeimos palikimas = Die Hintergründe
der lituanistischen Bewegung im 18. Jahrhundert in Preußen 2.
Das dokumentarische Erbe der Familie Mielcke, 2019 ○ 403

Juozapas Paškauskas

Recenzuojama: Jolita Mulevičiūtė,
Regos politika. Lietuva Rusijos imperijoje, 2024 ○ 409

Viktorija Šeina

Recenzuojama: Dangiras Mačiulis, Darius Staliūnas,
Kražių skerdynės 1893 m. lapkričio 10 d., 2022 ○ 413

Roma Bončkutė

Recenzuojama: Regina Venckutė (sud., red.),
Pirmiausia aš buvau mokytojas...: Jonas Balkevičius, 2024 ○ 421

Diskusijos, apžvalgos, pastabos (Discussions, Surveys, Notes)

Kotryna Rekašiūtė

Mokslinis seminaras *Danieliaus Kleino lietuvių kalbos gramatikos:*
XVII–XIX a. kūrėjų dialogas ir lingvistinių idėjų slinkty ○ 431

Simon Fries, Henrik Hornecker, Simon Moll

Conference Report: *Zeitenwende im Baltikum und in der Baltistik*
(Turning Times in the Baltics and in Baltic Studies) ○ 437

Birutė Kabašinskaitė
Vilniaus universitetas

Dar kartą apie *Mišiolo* (1501) glosas

Daugelio kalbų raštija prasideda nuo mažos apimties tekstelių, pavienių įrašų. Ne išimtis ir mūsų raštijos pradžia: anksčiausiai fiksuoti paminklai, datuojami maždaug trečiuoju XVI a. dešimtmečiu (apie 1520–1530 m.)¹, – tai poteriai, įrašyti lotyniškos Mikalojaus Bloniečio knygos *Tractatus sacerdotalis* (1503) pabaigoje ir Johanno Herolto lotyniškos knygos *Liber Discipuli* (ne anksčiau kaip 1485 m.) glosos (atitinkamų lotyniško teksto vietų vertimai)². Abu paminklai siejami su pranciškonų observantų (bernardinų) veikla. Nemenkos diskusijos sulaukė dar vieni įrašai, pastebėti 1501 m. mišiole *Missale ad vsum romane ecclesie* (toliau – *Mišiolas*). Įrašų atradėjo Sigitas Narbutas ir kartu bendradarbiavusio Zigmo Zinkevičiaus nuomone, šios glosos taip pat laikytinos vienais iš pirmųjų lietuvių raštijos paminklų, jos įrašytos tarp 1501 ir 1578 m. ir sietinos su bernardinų veikla³. Giedriaus Subačiaus, Kęstučio Gudmanto manymu, glosos yra vėlesnės. Atrodo, jos darytos kelių rankų: vienos rankos įrašai, Subačiaus spėjimu⁴, datuoti XVI a. antrąja puse, kitos rankos – XVII a. Iš tiesų, iškelti *Mišiolo* glosų rašybos ypatingumai (sudvejintos balsės), istorinės detalės parodo glosų netapatumą poterių bei Herolto įrašų tekstams ir jų nevienalaikiškumą.

Net ir būdami kiek vėlesni, *Mišiolo* lietuviški įrašai gana reikšmingi mūsų senosios raštijos tyrimams. Jie papildė negausų XVI–XVII a. pradžios Vilniaus rašomosios kalbos tekstų inventorių ir liudija savitas rašybos tendencijas. *Mišiolo* paviešinus Lietuvos skaitmeninto kultūros paveldo portale⁵ atsirado proga ir galimybė atidžiau

1 Christiane Schiller 2024 m. birželio 20 d. vykusiam tarptautiniame moksliniame seminare *Senosios raštijos tyrimų aktualijos. Minint profesoriaus Jono Palionio šimtmetį* pristatė 1540-ųjų vokišką veikalą, Prūsijos gyventojų registrą, sudarytą dėl vadinaimojo turkų mokesčio, kuriame fiksuoti lietuviški, neretai pravardinės kilmės, asmenvardžiai (žr. Schiller 2024, 10t.). Taigi lietuvių kalbos žodžiai fiksuoti ir 1540 m. Lietuviški žodžiai prasišviečia ir gausiuo-

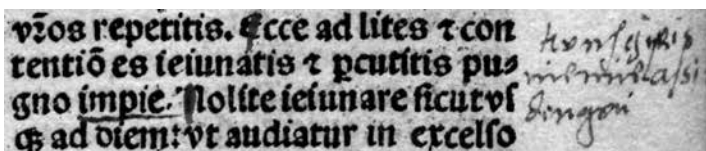
se lituanizmuose LDK dokumentuose rusėnų kalba (XV–XVI a.). Tačiau raštijos pradžia reikėtų laikyti ne tokius fiksavimo atvejus, o sąmoningas pastangas rašyti lietuviškai.

2 Žr. Lebedys, Palionis 1963; Zinkevičius 2000; Subačius, Leńczuk, Wydra 2010.

3 Narbutas, Zinkevičius 1989, 330.

4 Subačius, Leńczuk, Wydra 2010 38, 56t.; plg. Gudmantas 2006, 370t.

5 www.epaveldas.lt.

1 pav. *Mišiolas* XVIIIr: glosa *konfeszijos niemielaširdingai*;

LNB RKRS: C 889746

panagrinėti pačius *Mišiolo* įrašus. Šiuo straipsniu siekiama patikslinti glosas (jų perskaitymą⁶) ir skaičių; aptarti naujai pastebėtus įrašus, taip pat pateikti naujų duomenų glosų datavimui.

1. Narbutas ir Zinkevičius mini 91 lietuvišką glosą⁷. Kai kurios iš jų pateiktos su abejone. Dar kartą pasigilinus į tekstą, kelis abejotinus atvejus pavyko perskaityti tiksliau.

1.1. *Honfeszijos niemielaširdingai* XVIIIr⁸ iš tiesų skaitytina *konfeszijos niemielaširdingai*, t. y. *kunščiais* ‘kumščiais’, *nemielaširdingai* (žr. 1 pav.). Tai lot. *pugno* ‘kumščiu’ ir *impie* ‘nusikalstamai, nedorai’ atitikmenys, plg. *Mišiolo* *Ecce ad lites et contentiones ieiunatis et percussis pugno impie*⁹ Iz 58,4 („Štai kivirčiai ir ginčiai – pasnikavo ir smogė kumščiu bedieviškai“¹⁰), nors lotyniškame sakinyje buvo pabraukta tik *impie*.

Žodžio *kumštis* ‘rankos dalis; smūgis, niuksas’ variantas *kunštis* LKŽe nėra fiksuotas, turime tik žemaičiams būdingus variantus *kumstė*, *kumstis* bei senajai raštijai ir vakarų aukštaičiams būdingą *kumščia*. Labai tikėtina, kad čia tiesiog užrašymo klaida, apsirikimas, kuris nepataisytas tik todėl, kad *Mišiolo* formatas buvo labai mažas, o paraštės, kuriose daryti įrašai, siauros. Manyti, jog tai klaida, skatina ir faktas, kad apskritai priebalsių junginys *-nšt-* mūsų kalboje labai retas – LKŽe su *nšt* rasti tik penki siaurai vartojami žodžiai, kai kurie iš jų skoliniai: Šilalės *anštykis* ‘atsitikimas’, *inštaras* „gyvulys su nesveikais dauginimosi organais“ (rš.), Viekšnių *klénšti* „klemšti, klampoti, sunkiai eiti“, Juškos fiksuotas germanizmas *munštukas* ‘mundštukas, pučiamojo instrumento dalis’, Aleksandro Kuršaičio žodyno germanizmas *šiurnštynas* ‘kaminas, dūmtraukis’, Šiaulių apyl. *vienštypis* ‘vienturtis’ (*vienstypis* variantas); pridurtinas ir į LKŽe nepatekęs senosios raštijos slavizmas *kunštas* ‘juokas’¹¹.

Tiesa, variantą su *n* kaip realų žodį galėtų palaikyti kai kurios žodžio etimologijos – Vytauto Mažiulio etimologija, kuri *kumštis* gretina su prūsų *kuntis* ‘kumštis’¹²;

6 Benagrėnėjant publikuotas glosas pastebėti ir kai kurie smulkūs jų perrašymo netikslumai. Jie čia nebus aptarti, nes didžiama jau paminėti kitų mokslininkų, žr. Subačius, Leńczuk, Wydra 2010, 49, 50.

7 Narbutas, Zinkevičius 1989, 331–335.

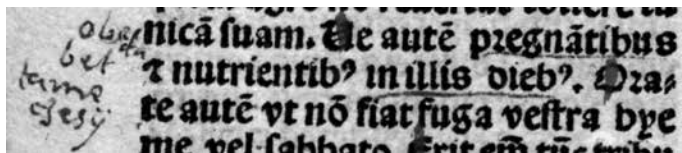
8 Narbutas, Zinkevičius 1989, 331.

9 Čia ir toliau cituojant *Mišiolo* lotyniškus tekstus išskleidžiami juose pavartoti sutrumpinimai.

10 Dabartinis Bažnyčios vertimas: „Jūsų pasninkas baigiasi rietenomis ir muštynėmis, jūs smogiate kumščiais iš visų jėgų“ DB.

11 Urbutis 2000, 192.

12 Mažiulis 1989, 304t.

2 pav. Mišiolas CXXIr: glosa o beda;

LNB RKRS: C 889746

senųjų ir dabartinių indoeuropeistų bandymas vesti iš **kump-sti- ≤ *punk-sti-¹³*. Vis dėlto reikia pripažinti, kad šios etimologijos, kaip ir kitos, kurios aiškina *kumštis*, nėra nepriekaištingos¹⁴, tad negali būti svarus argumentas svarstant dėl *kumštis* egzistavimo.

1.2. *obuda* CXXIr¹⁵ iš tiesų skaitytinas *o beda*, t. y. *o bēda* (žr. 2 pav.). Šia fraze verstas Mt 24,19 citatoje *Ve autem pregnantibus et nutrientibus in illis diebus* („Vargas nėščioms ir žindančioms anomis dienomis“) pavartotas jaustukas lot. *vae* ‘vai, vargas’, nors klaidingai pabraukta lot. *pregnantibus* ‘nėščioms’. Šitaip versti lotynišką jaustuką nebuvo originalus įrašytojo sumanymas. Palyginus su lenkiškais biblinių tekstų vertimais akivaizdu, kad sekta jų idėja, plg.: *A biádá bedzie brzemiennym* BL 973; *A biádá brzemiennym* WPM 1579–1580¹⁶; *A biádá brzemiennŷ karmiacym w oné dni* WB 1145¹⁷. Panašiai elgtasi ir vėlesnių Lietuvos raštijos veikėjų, plg. Jono Jaknavičiaus *A beda (aba deio)* JE 134 – skliausteliuose jis papildomai įrašė Mikalojaus Daukšos variantą, kuris buvo savitesnis (plg. *O dēia* DP 372).

Žodyje *bēda* šaknies balsis parašytas su neaiškia <e>, kuri panašesnė į <a>. Tačiau tarp glosų yra ir daugiau atvejų, kai <e> rašoma šitaip specifiškai: *defsjmtef* CXIIr, *galileifkomp* CXIIr (žr. 3–4 pav.).

Veikiausiai čia nėra lotyniška ligatūrinė raidė <æ> (<œ>), nes ji glosese rašoma aiškiau (vienur lyg ir panašesnė į <œ>, kitur – į <æ>), plg. keturis fiksuotus atvejus: *neczæstij*¹⁸ acc. sg. ~ nečestj ‘nagarbė’ XLIr, *rovæzv*¹⁹ gen. pl. ~ rubežių ‘sienų, ribų’ CXIIr, *izdægināczia* ~ išdeginančia nom. sg. CXXVIIv²⁰; *niepærgales* ~ nepergalės CXXXVIIv (žr. 5–8 pav.). Šie pavyzdžiai liudija, kad grafema <æ> ar <œ> glosese žymėtas platusis atviras [e]. Žodžio *bēda* šaknies balsiui ji netiktų: nom. sg. formoje nekirčiuotas [è] rytų aukštaičių vilniškių ir pietų aukštaičių tarmėse dažniausiai²¹

13 Wodtko 2008, 566tt.

14 Dar žr. Smoczyński 2018, 630.

15 Narbutas, Zinkevičius 1989, 335.

16 Cit. iš: *Mikalojaus Daukšos 1599 metų postilė*, 2000, 793.

17 Pirmojoje lenkiškoje postilėje, parengtoje protestantų, jaustukas verčiamas tiesiog *Biada* OP 247.

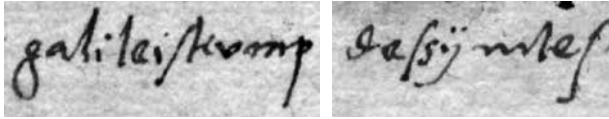
18 Narbuto ir Zinkevičiaus teikiama <œ> su tašku viršuje, tačiau šio straipsnio autorei

taškas čia atrodo patekęs atsitiktinai ir nesusijęs su raide.

19 Ligatūrinė raidė čia parašyta beveik kaip dviejų raidžių junginys, tačiau iki galo nėra aišku, ar <o>, ar <a> šlieta prie <e>.

20 Dėl pačios formos žr. Narbutas, Zinkevičius 1989, 340.

21 Adučiškio šnektoje tariamas platus balsis (Zinkevičius 1966, 74; Palionis 1963, 128; Kardelis 2002, 80). Kadangi *bæda* vieninte-

3–4 pav. Mišiolas CXIIr: glosa su savitai parašyta <e>
žodžiuose *galileiskomp*, *defsimtes*;
LNB RKRS: C 889746

tiriamas siaurai (ilgas arba pusilgis), Kėdainių krašto aukštaičiai šiuo atveju atitrauk-
tiniu kirčiu kirčiuotą balsį taip pat taria siaurai²²; panašiai siaurai būtų tariama, jei
manytume, kad tai šauksmininko linksnis.

Jei vis dėlto manytume, kad glosoje parašyta *bæda*, reikėtų konstatuoti, kad toks
netipiškas *bæda* rašymas su <æ> turi įdomių paralelių su XVI a. pabaigos Mažosios
Lietuvos spausdintais tektais – taip pat kelis kartus parašė ir Baltramiejus Vilentas:
Ach ir bæda ant yuffu kakla VE 2; bilodami. Bæda taw VEE 208. Grafema <æ> labai
įvairiai pradėta vartoti jau Mažvydo darbuose – čia ji dažniau žymėjo siaurąjį bal-
sį [è], kartais [ie], kartais platurį atvirą [e] ar nekirčiuotą [e]: *ff{æ}d MžK B3r(21);
padæs MžF C5r(133); ilfæs MžG I A6v(159); fækilai MžG I B4v(171); Podefchinæs MžG
I A6r(158); prætelifkas MžK B7r(29); Istatimæ MžF A1r(93); miæla MžG I A6v(159);
Bartholomæuſa MžG I E7r(224)*. Dažna ji giesmyno antrojoje dalyje, spaudai rengto-
je Vilento²³: *eilæ MžG II F6v(333); meilæ MžG II B7r(270); æjei MžG II C8r(288); peræies
MžG II C8r(288); Galilæa MžG II A7v(255); Galilæan MžG II C3v(279); æfchkot MžG
II C3r(278); Pirmæia MžG II D1v(291); piæmu ~ piemuo MžG II T2v(533); Mælas MžG
II C4r(280); læpus ~ lepūs MžG II Q4v(489); fûlæli MžG II O4r(456)* ir kt. (apie 80
atvejų). Galima daryti prielaidą, kad Vilentas perėmė neišplėtotą Mažvydo idėją
panaudoti <æ> ypatingesniems [e] tipo garsams (ypač [è]) žymėti ir įgyvendino ją
redaguodamas antrąją Mažvydo giesmyno dalį bei (vangiau) rengdamas savo pe-
rikopių knygą ir katekizmą. Panašiai, bet ne taip intensyviai, grafemą minėtiems
garsams žymėti vartojo ir Bretkūnas. Tai matyti ir rankraščiuose, ypač pataisų sluoks-
nyje, ir spausdintuose jo veikaluose. Taigi tai nebuvo atsitiktinis spaustuvininkų
dėka atsiradęs <e> literos pakaitalas. Bretkūno Evangelijų vertime Jochenas Range
suskaičiavo 10 kartų pavartotą <æ> (šalia dažniau vartotos <ę>)²⁴. Tekstuose iš Lie-
tuvos, tiesa, jau XIX a., taip pat pavartotos kėlios įdomios *bæda* formos – 1864-ųjų
kalvinistų postilėje (NMP) pastebėta *beadu* gen. pl. 5, 8; *baedos* 23 (dėl <ea> žr. toliau –

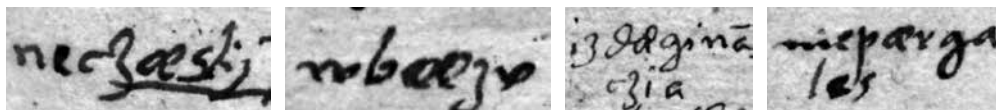
lis toks netipiškas parašymas, vargu ar ga-
lima ieškoti paralelių su minėta šnekta,
taip pat ir su tam tikromis pirmųjų rank-
raštnių poterių formomis (*thijawa*, *thija-
va* ~ tėva, *kijalijsi* ~ kėlėsi, *prasidijaijs* ~ pra-
sidėjęs, *gijalbijak* ~ gelbėk, *šamijaij* ~ že-
mėj), iš kurių spėjama, kad poterių atspin-

dėtoje šnektoje būta plataus balsio (Zin-
kevičius 2000, 74).

22 Plg. *bĕda* (Pašušvio parapija; Kazlauskaitė
2005, 40).

23 Plg. Palionis 2000, 46.

24 Range 1992, 61.

5–8 pav. *Mišiolas* XLlr, CXIIr, CXXVIIv, CXXXVIIv:
 žodžiai *neczæstij*, *rvæzv*, *izdægina*, *niepærgales* su <æ>;
 LNB RKRS: C 889746

2.5). Kaip reiktų vertinti specifinį žodžio *bēda* rašymą su <æ>, <ea> minėtame kalvinistų veikale (galbūt ir *bæda* *Mišiole*), nėra aišku. Tai galėtų būti savotiškos kopijos iš Mažosios Lietuvos tekstų, kuriuose <æ> neabejotinai žymėjo ir [è], arba tiesiog rašybos nenuoseklumas. Kita vertus, čia iš tiesų galėjo būti išskirtas platusis atviras [e] šaknies balsis – tokią rašybą galėjo inspiruoti lenk. *biada* (jo šaknies balsis panašus į lietuvių platurį [e]). Prisimenant diskusiją apie žodžio *bēda* kilmę²⁵, galima būtų teigti, kad kalvinistų tekste (gal ir *Mišiole*) buvo užfiksuotas momentinis (?) skolinys *beda* su plačiuoju [e], o *bēda* su [è], dėsningu slaviškų atitikmenų atliepinium, veikiausiai yra savas, indigenus žodis.

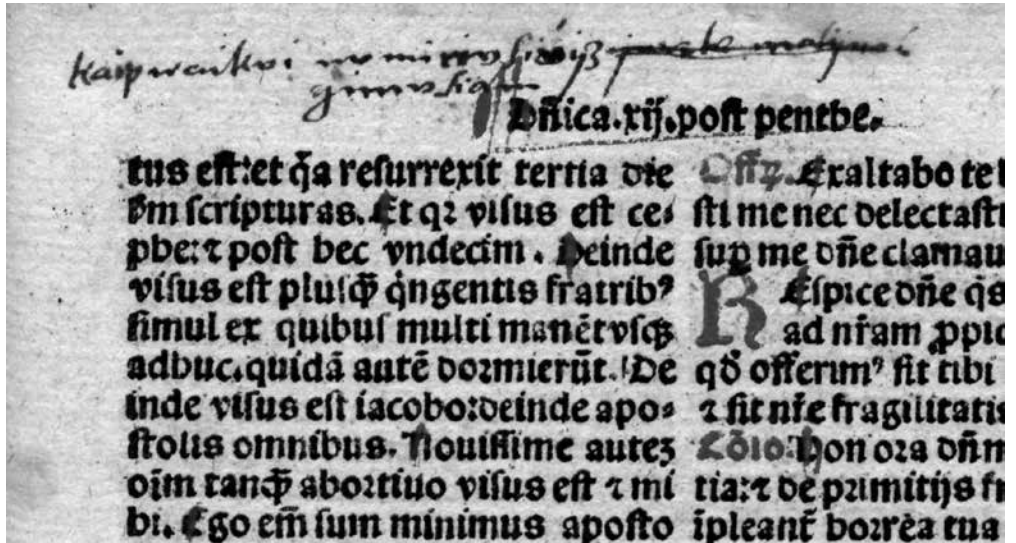
1.3. *Kaip vaikui numirio'įš... matijnao gimofiam* CXIIr²⁶ – geriau įsižiūrėjus, frazė skaitytina taip: *Kaip vaikui numirofiá* [*rv* turbūt momentiška taisyta iš *ri*; *á* taisyta į *v*] *įš* [ʒ?] *ivato matijnao* [*živato matijnao* vėliau nubraukti] *gimofiam*, t. y. *kaip vaikui numirusiam, iš žyvato matinas gimusiam* (žr. 9 pav.). Narbuto ir Zinkevičiaus taikliai pastebėta, kad ši subraukyta frazė skirta paaiškinti lot. *abortivo* ‘persileidusiam, ne laiku gimusiam, ankstukui’ (1 Kor 15,8: *Nouissime autem omnium tamquam abortiuo vifus est et mihi* [„o visų paskiausiai, lyg ne laiku gimusiam, jis pasirodė ir man“]), nors lotyniškas žodis ir nėra pabrauktas. Matyt, įrašytojas pats suvokė, kad paaiškino nevykusiai, todėl dar bandė taisyti, galbūt galiausiai norėjo palikti tiesiog *vaikui gimufiam*.

1.4. *dinriov* CXXv²⁷ iš tiesų skaitytinas kaip *dijnriovs*, t. y. *dinčius* (žr. 10 pav.). Tai žodžio pabaiga, jo pradžia, kaip tyrėjų buvo nurodyta, neįskaitomai nusitrynusi. Manytina, kad tai dalyvio forma (m. acc. pl.) ir žodis veikiausiai skirtas apibūdinti lot. *turbam tumultuantem* ‘minią rėkiančią, triukšmaujančią, susijaudinusią’ (Mt 9, 23), panašiai kaip ir virš parašytas dalyvis *ffniakancia*, t. y. *šnekančią*. Tiesa, moteriškosios giminės *šnekančią* gramatiškai tiksliai atitinka *tumultuantem*, o antruoju atveju parinktas daugiskaitos skaičius ir vyriškoji giminė, tad galima spėti, kad šiam dalyviui mėginta suteikti daiktavardžio reikšmę ir atstoti visą junginį *turbam tumultuantem* (plg. ir *tlušczia 3 strwozona* ‘minią sujaudintą, išsigandusią’ BL 956; *lud gielk czyniaci*

²⁵ ALEW I 102t.; Smoczyński 2018, 106.

²⁷ Narbutas, Zinkevičius 1989, 335.

²⁶ Narbutas, Zinkevičius 1989, 334.

9 pav. Mišiolas CXIIr: glosa *Kaip waikvai numirofiá iš [3?]ivato matijnas gimofiam;*
LNB RKRS: C 889746

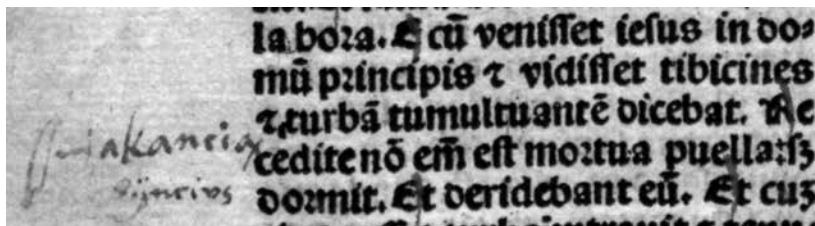
‘žmones, triukšmą skleidžiančius, darančius’ WB 1118). Koks galėjo būti šis dalyvis, tegalima tik spėlioti. Galbūt tai buvo *gedinčius*, *liūdinčius*, o gal ir *siūdinčius* (remiantis Ignalinos krašte paliudytu vksm. *siūdėti*, *siūdi*, -ėjo ‘būti liūdnam, sielvartauti’). Dabartiniame NT vertime ši vieta verčiama taip: „Atėjęs į vyresniojo namus ir pamatęs vamzdininkus bei raudančią minią“ DB.

1.5. Palaikyčiau Narbuto ir Zinkevičiaus²⁸ su smarkia dvejone pareikštą nuomonę, kad *tada precza XXXIXr* įrašė *precza* skaitytinas kaip *pre cza*, t. y. *prie čia* (žr. 11 pav.). Nors *Mišiolo* lotyniškame tekste pabraukta tik *tunc quidem* ‘tuomet betgi’, veikiausiai prielinksniu junginiu mėginta versti *in eodem loco* ‘toje pat vietoje’: *Ut ergo audiuit quia infirmabatur tunc quidem mansit in eodem loco duobus diebus* Jn 11,6 („ir kai išgirdo, kad serga, tuomet betgi jis dar dvi dienas liko toje vietoje“)²⁹. Kad verčiama vieta *Mišiolo* ne visada būdavo pabraukiama, rodo ankstesni atvejai (žr. 1.1; 1.4).

Yra dar viena, tiesa, gana menka galimybė, kad *precza* (taikytas lot. *quidem*) buvo savitai adaptuotas momentinis skolinys (plg. lenk. *przedsię*, *przecię*, *przecie*, *przecież* ‘vis dėlto, nepaisant to, betgi, tačiau, juk’, nurodytus *SłP*), atėjęs iš lenkiškosios Biblijos vertimų tradicijos, plg. Jakubo Wujeko variantą: *Gdy tedy wstłyszal, że choruje: tedy przedsię zmieszkał ná onymże mieyscu przez dwa dni* WB 1250. Stiprinamoji, priešnamo-ji dalelytė *przedsię* ‘vis dėlto, nepaisant to, betgi, tačiau, juk’, kaip ir lotyniško teksto

²⁸ Narbutas, Zinkevičius 1989, 332.

²⁹ Dabartinis Bažnyčios vertimas: „išgirdęs, kad serga, jis dar dvi dienas užtruko ten, kur viešėjo“ DB.

10 pav. Mišiolas CXXv: glosa *ffniakancia dijncios*;
LNB RKRS: C 889746

quidem, turėjo pabrėžti tam tikrą aprašomos situacijos išskirtinumą: užuot iš karto skubėjęs gelbėti mirštančiojo draugo, Jėzus delsė kelias dienas. Tačiau šios galimybės tikėtinumą smarkiai mažina faktas, kad kituose, ankstesniuose, lenkiškuose vertimuose ši dalelytė nevertota: *Gdy tedy vslyssat iŝ byt niemocen, tedy zoŝtał nà onymże mieŝteu przez dwà dni NT1556 139v; A ták iáko ŝkoro vslyssat że niemogł, tedy na ten czás wždy mieŝkał nà onymże meŝcu dwà dni BL 1048*. Šiaip jau Mišiole glose gana gausu slavizmu, taip pat ir retesnių, pvz., *daskanoles walnijbes* ‘tobulosios laisvės’ XCVIIIv, perimtų iš lenkiškų katalikiškų bibliinių tekstų vertimų, plg.: *doŝkonátey wolnoŝci NT1556 305r; doŝkonátey wolnoŝci BL 1160; doŝkonátey wolnoŝci WB 1434*.

1.6. Keli neaiškūs glosų žodžiai nėra lietuviški. Užrašymas *nimera* XCIIIr³⁰ iš tiesų skaitytinas kaip lot. *uiuere* (žr. 12 pav.), šia glosa buvo patikslintas Mišiole klaidingai išspausdintas lotyniškas žodis *vtuerc*. Narbuto ir Zinkevičiaus straipsnio išnašoje³¹ minėta forma *dziedzijovij* ~ dziedžiui XXXIIIr, šalia kurios lyg ir ta pačia ranka buvo užrašyta *teviixczef*, pasirodo besanti lenkiškas lot. *praedium* ‘žemės valda’ (ne *patridium*, kaip teigta Narbuto ir Zinkevičiaus³²) atitikmuo *dziedzijinij* (žr. 13 pav.), t. y. *dziedziny* gen. sg. ‘dvaro, žemės, tėviškės’ (žr. Jn 4,5). Patikslintina, kad glosa *teviixczef* yra ne adj. nom. sg., o daiktavardžio gen. sg., t. y. *tėvykščios* (*tėvykščia* ‘gimtoji vieta, gimtinė; tėvonija’ fiksuota ir Sirvydo žodynuose, ir DP). Lenkiškas žodis *dziedziny* vartotas katalikų bibliniuose vertimuose, rengtuose iki Jakubo Wujeko darbų, plg. *podle dziedżiny NT1556 125v, podle dziedżiny BL 1038*; bet Wujeko: *bliŝko folwárku WB 1235*. Taigi tikėtina, kad šis Mišiole lietuviškas ir lenkiškas įrašas darytas maždaug iki 1570-ųjų, 1580-ųjų, kai pasirodė autoritetingi Wujeko darbai³³. Plačiau apie glosų datavimą žr. 3 skyrelyje.

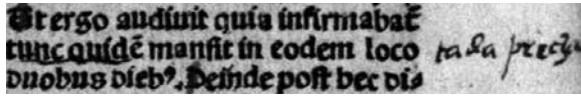
30 Narbutas, Zinkevičius 1989, 333.

31 Narbutas, Zinkevičius 1989, 332, 39 išn.

32 Narbutas, Zinkevičius 1989, 332.

33 Pastebėtas dar vienas panašaus braižo lenkiškas įrašas, kuris remiasi ne Wujeko darbais: *na ktore ŝkonczenie ikow przijŝlo* (CXIr; 1 Kor 10,11), plg.: *nà ktore ŝkonczenia wiekow*

przysŝly BL 110; *nà ktore ŝkończenia wiekow przysŝly* BraB 95v (kiti veikalai – *nà ktore końce wiekow przysŝly* NT1556 229v; *Nà które przysŝly końce wieków* WB 1356; *na ktore końce wieków przysŝly* NT1553 LXXIXv; *nà ktore kończyńny wiekow zbiegły sie* NeB 95v).

11 pav. *Mišiolas* XXXIXr: glosa *tada precza*;
LNB RKRS: C 889746

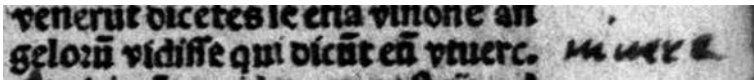
2. *Mišiole*, tarp XCVIIv ir CLXIV knygos lapo, įrašytos dar penkios lietuviškos glosos, kurių ankstesni tyrėjai nepastebėjo. Kaip ir kiti įrašai, jos veikiausiai rašytos ne vienos rankos (preliminariu vertinimu, matyti du skirtingi braižai, žr. toliau).

2.1. Įrašu *ape piktadeias* XCVIIv (žr. 14 pav.) išverstas junginys *de malefactoribus* (1 Pt 2,12), tiesa, lotyniškame tekste pabrauktas tik daiktavardis. Hibridas, pusiau kalkė *piktadėja* 'piktadarys' iš lenk. *złodziej* ar sen. rus. vak. tarm. *złoděj* senojoje mūsų raštijoje buvo gana paplitęs. Pasak LKŽe, žodis paliudytas visų variantų tekstuose: Vilento, Sirvydo, Daukšos veikaluose, Morkūno postilėje ir kai kuriuose XVIII a. Mažosios Lietuvos paminkluose. Frazė įrašyta dažniausiai sutinkama ranka – apvaliu, tvarkingu, nepasvirusiu braižu, juodu rašalu.

2.2. Hibridas yra ir kitas nepastebėtas įrašas – *pakolai* CXIXr 'kol, iki' (žr. 15 pav.; pradžios *pa-* pridėtas veikiant sinonimiškam lenk. *póki* ar bl. *poki*). Juo verčiamas Jn 4,49 citatoje pabrauktas *priusquam* 'prieš, pirm negu': *Domine descende priusquam moriatur filius meus* („Viešpatie, ateik, kol mano vaikas dar nenumirė“). Glosos braižas panašus į prieš tai aptartojo įrašo.

Žodis parašytas su paprasta, ne kieta <l>. Manytina, kad šis užrašymas vis dėlto atspindi kietąjį [l] prieš *ai*. *Mišiolo* glosų rašytojai ne visada žymėjo [l] kietumą: prieš užpakalinės eilės balsius ar *e* tipo balsius 12 kartų parašyta <l>, o 9 kartus – tiesiog <l>. Įvairuota net toje pat frazėje: *galeto mite teipagi zijnot meite* (paryškinta mano – B. K.) CXIIIv. Taigi čia ne skirtingų raštininkų polinkiai, o rašybos nenuoseklumas. Žymiausias Vilniaus rašomosios kalbos varianto atstovas Sirvydas vartojo formas vien su kietu [l]: *pakotay, pokotay; kotay, tolay* (SD 318, PS I 80, 109, 131, 211, 309; II 21, 54; 124 ir kt.). Apskritai jungtukas *pakol, pakolei, pakolai* buvo labai paplitęs mūsų raštijoje.

2.3. Glosa *ivadijmo* 'įvesdinimo, įvedybų' CXXVIIv (žr. 16 pav.) susieta su lotyniško teksto pabraukta vieta *purgationis* 'apsivalymo, skaistinimo': *In illo tempore postquam impleti sunt dies purgationis mariae secundum legem Moysi: tulerunt iefum in hierusalem ut fisterent eum Domino ficut scriptum est in lege Domini* („Pasibaigus Mozės Įstatymo nustatytooms Marijos apsivalymo dienoms, nunešė Jėzų į Jeruzalę paaukoti Viešpačiui, kaip parašyta Viešpaties Įstatyme“). Tai kiek pakoreguota Vulgatos vieta, plg. Lk 2,22 (čia vietoj *dies purgationis Mariae* yra *dies purgationis ejus*). Taip kartais buvo koreguojama liturginių valandų (lot. *Officium*) apeigose, skirtose vasario 2 d.

12 pav. *Mišiolas* XCIIIr: glosa *uiuere*;
LNB RKRS: C 889746

šventei (tekstas buvo skaitomas kaip dienos Evangelija, giedamas kaip antifona)³⁴. Minėta šventė turėjo kelis pavadinimus – *Praesentatio Jesu in Templo* („Kristaus paaukojimo šventykyje šventė“) arba *Purificatio Beatae Mariae Virginis* („Švenčiausios Mergelės Marijos apsivalymo šventė“). Pasak Vytauto Palubinsko³⁵, ši šventė vadinta ir Švč. Mergelės Marijos įvesdinimo švente. XVII a. Mažosios Lietuvos žodynuose taip pat rasime panašų terminą – *įvadybos* (plg. *iwadybos* ‘įvadybos, apeigos, kai moteris pirmą kartą po vestuvių ar gimdymo įvedama į bažnyčią, vok. *Kirch(en)gang’ Lex 54, Ywodybos C II 1063*). Beveik taip pat – su *įvedybos* – šventę vadina ir dabartiniai mūsų liuteronai. Galbūt šitaip pradėta vadinti dėl krikščioniškos šventės sąlygoto lietuvių papročio praėjus šešioms savaitėms po gimdymo moteriai iškilmingai įeiti bažnyčion, prie Marijos altoriaus paaukoti kūdikį³⁶. Tačiau tai nepainiotina su kita švente – Švč. Mergelės Marijos Paaukojimo švente (*Praesentatio Beatae Mariae Virginis*, švenčiama lapkričio 21 d.), kuri stačiatikių vadinta Dievo gimdytojos įvesdinimo į šventyklą švente (rus. *Введение во храм Пресвятой Богородицы*)³⁷.

Mišiolo po brūkšnelio su dėmele (veikiausiai šitaip užtamsinta iš pradžių be reikalo parašyta <v> ar kita raidė) blyškiu rusvu rašalu įrašytas terminas, kurį galima būtų perskaityti *įvedimas* manant, kad <a> vietoj <e> yra riktas³⁸. Kita vertus, perskaityti būtų galima ir kaip **įvadymas* (: **įvadyti, -o, -ė*) ar **įvadijimas* (: **įvadyti, -ija, -ijo*), tačiau vksm. *(i)vadyti* reikšmė ‘(i)vesti, (i)vesdinti, (i)vedinėti’ nėra fiksuota, nepaliudytas ir numanomas polonizmas (ar baltarusybė) **vadyti, -ija, -ijo* ‘vesti’ (plg. lenk. *wodzić* ‘vesti, vedžioti’). Braižo požiūriu įrašas panašus į dažniausiai pasitaikančią *Mišiolo* glosų rašyseną, tačiau blyški rašalo spalva liudija, kad įrašas darytas anksčiau nei dauguma kitų.

34 Toks koregavimas gana suprantamas, nes Vulgatos *dies purgationis ejus*, kaip ir graikiškajame originale, pavartotas neaiškus įvardis *jie*. Ką jis atstoja – Mariją ir Juozapą, Mariją ir Jėzų ar dar ką kita, nėra aišku. Pagal Mozės Įstatymą vaiko gimimas užtraukdavo ritualinį nešvarumą tik jo motinai.

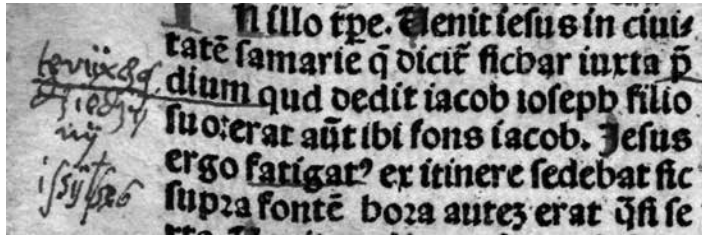
35 Palubinskas 2005, 37.

36 Račiūnaitė-Paužuolienė 2009, 145t.

37 Ši šventė remiasi apokrifų aprašytu įvykiu, kad trejų metų Marija buvo paaukota šventykyje ir ten išbuvo iki dvylikos metų.

Beje, terminą *įvesdinimas* šia prasme vartoja ir mūsų dailėtyrininkai, apibūdindami Marijos vaizdavimo tradiciją mene (plg. Vasiliauskienė 2011, 7, 25, 26, 114 ir kt.).

38 Daryti prielaidos, kad [a] čia atsiradęs kaip dėsningas šaknies balsių kaitos rezultatas (pvz.: *narštas* ‘nerštas’, *matas* ‘dydis, matmuo [ir kt.]’, *ažudagas* ‘uždegimas, liga; kuras’), neleidžia faktas, kad ji *-imas, -ymas* priesagos vediniams nėra būdinga. Šaknies [a] galima būtų aiškinti nebent analogija su vediniu *įvadybos*. Tačiau kitų panašios analogijos pavyzdžių neturime.

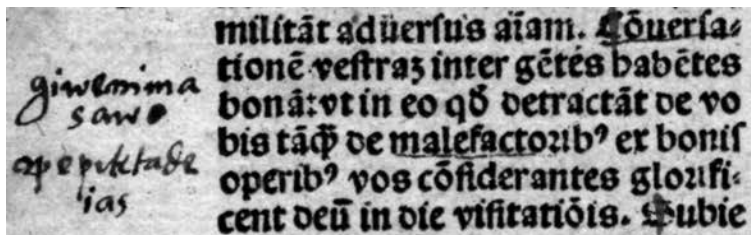
13 pav. *Mišiolas* XXXIIIr: glosa *teviixc3ef dzied3ijnij*;

LNB RKRS: C 889746

2.4. Viena iš įdomesnių naujai pastebėtų glosų yra *žemie*⁹⁹ ‘žemiškuosius, žemės’ CXXXIV (žr. 17 pav.), atitinkanti lotyniško teksto pabrauktą žodį *terrena* ‘žemiškieji’: *Si terrena dixi vobis et non creditis, quomodo si dixero vobis celestia creditis?* Jn 3,12 („jei žemiškuosius [dalykus] kalbu jums ir netikite, tai kaipgi kalbant apie dangiškuosius tikėsite?“). Formaliai sekant tuomet gana paplitusiu tironietišku ženklų <9>³⁹, kuris žymi praleistą *-us*, įrašas atrodo skaitytinas kaip *žemėjusus*. Vis dėlto turint galvoje tikėtiną įvardžiuotinį vietininkinį būdvardį, glosą patikimiau reikėtų skaityti kaip *žemėjejus* <žemieieius> arba ryt. a. *žemėjijus* <žemieiiius>, ar kontrahuotą formą *žemėjus* <žemieius>. Vilniaus varianto tekstuose saviti įvardžiuotiniai vietininkiniai būdvardžiai paliudyti, regis, nebuvo. Jie plačiai vartoti Kėdainių, nuosaikiau – Mažosios Lietuvos variantų tekstuose: *dangujeiis* nom. sg. ‘dangaus, dangiškasis’ DP 33, *danguieghi* acc. sg. VEE 192, *widuriieio* gen. sg. ‘vidinio’ DK 123, *dūbėieius* acc. pl. ‘duobės, duobėje esančius’ DP 520, *žemeieie* nom. sg. ‘žemiškieji’ DP 616. Vartotos ir sutrauktinės formos: *dangugis* PK 22, *widurėio* gen. sg. DK 160, *ugniiu* gen. pl. DP 522, *žemeiūse* loc. pl. DP 312. Taigi ši forma galėjo būti perimta iš Kėdainių krašto. Jei užrašymas vis dėlto sietinas su Vilniaus raštija, tai būtų pirmas ir vienintelis tokio tipo būdvardžio paliudijimas.

2.5. Paskutinis pastebėtas *Mišiolo* lietuviškas įrašas – *šakietaes* ‘šakelės’ CLXIV (žr. 18 pav.). Nors lotyniškas knygos žodis nepabrauktas, akivaizdu, kad taikyta į lot. *palmites* ‘šakelės’: *Ego sum vitis, et vos palmites* Jn 15,5 („Aš esu vynu medis, o jūs – šakelės“). Ne visai aišku, ar iš tiesų čia kietasis [l] pažymėtas grafema <ł>. Vis dėlto tikėtina, kad jis pažymėtas, nes <l> vertikalė viršuje gana smarkiai pakrypusi („nulažta“) į dešinę lyg horizontalus brūkšnelis (beje, rašyta išsiskiriančiomis stromis linijomis, juodu rašalu). Kaip jau nurodyta, kietojo [l] prieš užpakalinės eilės ir *e* tipo balsius žymėjimas glosese nebuvo nuoseklus. Iš 12 kietojo [l] žymėjimo atvejų trys atvejai susiję su *e* tipo balsiais: *arniegaleio* XXXIXv, *meite* CXIIIv, *svlayzdamao*

³⁹ Jis vartotas tiek rankraštiniuose, tiek spausdintuose veikaluose; dėl jo reikšmės žr. Grun 1935 [1984], 45.

14 pav. Mišiolas XCVIIv: glosa *ape piktadeias*;

LNB RKRS: C 889746

CXXVIIv, iš devynių atvejų, kur kietasis [l] nepažymėtas specifine raide, su *e* tipo balsiais yra keturi atvejai⁴⁰: *giewlmina* XIXv, *ifskalbeis* XXXIXr, *gawtomite* CXIIIv, *niewpærgales* CXXXVIIv. Įrašė pavartota raidė <ae>, atstojanti ligatūrą <æ>, veikiausiai norint pažymėti kiek platesnį, atviresnį [e], kuris tartas nekirčiuotoje galūnėje⁴¹. Vargu ar <ae> čia galėjo žymėti ypatingą galūnės balsį po kietojo [l]⁴². Tai būtų visiškai netipiška šios grafemos reikšmė, tokios tendencijos nepastebėta jokiuose kituose tekstuose su panašiomis grafemomis, o pavieniai atvejai (pvz., *ne galēio* DP 156; *teamkime* KNG¹ 216; *vuolea* KNSE¹ 8) traktuotini kaip korektūros klaidos. Dalis neva tokią mintį paliudijančių atvejų (su <lea> ar <lē>) iš tiesų šitaip rašomi dėl kitos priežasties: *fu méitē* DP 310; *réikatē* DP 587 – su *-ē* kartais rašyti instr. ir loc. sg.; *gayleafni* KNSE¹ 207 – su *-eafn-* rašyta nemaža dalis aukštesniojo laipsnio formų; *prapuolea* ~ *prapuolē* KNSE¹ 259 – su *-ea* kartais rašytos būtojo laiko formos.

Pabrėžtina, kad pats digrafo <ae>, kaip ir ligatūros <æ>, vartojimas yra išskirtinis *Mišiolo* bruožas. Kaip jau buvo minėta (žr. 1.2), <æ> labai įvairiai vartota Mažosios Lietuvos tekstuose (Mažvydo, Vilento, Bretkūno). Kėdainių rašomosios kalbos tekstuose <æ> fiksuota labai retai, bet plačiam atviram [e] žymėti naudotos specialios raidės <ea>, <ē>, <ē>, taip pat ir <ia> ([ē] specifinės raidės neturėjo). Dausos <ē> ir Herolto glosų, *KN* <ea> kilmė veikiausiai buvo susijusi su ta pačia minėta lotyniška ligatūra. Matyt, todėl 1634 m. kunigo Petro Tarvainio sueiliuotame sveikinime vyskupui Jurgiui Tiškevičiui greta <ea> kelis kartus pavartota ir <ae>: *Sudaegis, rāetas TarPW* C4v, o kalvinistų tekstuose – ir <æ>, ir <ae>: *fænowes* KNG¹ 188, *aefti* KNSE¹ 34; *paēciun* KNSE¹ 219 (pastarieji du atvejai galėtų būti ir korektūros klaidos, tačiau nuo 1861-ųjų kalvinistų tekstuose neabejotinai įsivesta <ae>⁴³).

Visai kitaip būta Vilniaus rašomosios kalbos variante. Nei pirmiesiems rankraštiniams poteriams, nei panegirikoms (Zigmantui Vazai 1589 m. ir Vladislovui Vazai

40 Atvejis *ifsijlfses* XXXIIIr netinka, nes daugelyje mūsų raštijos veikalų [l] kietumas prieš [s] apskritai žymėtas labai retai. Dėl glosos *absiwzalgif* XCVIIIv žr. 45 išn.

41 Dalyje pietų aukštaičių ir rytų aukštaičių vilniškių šnektų panašiose pozicijose balsis

yra kiek paplatėjęs, žr. *LKA* II 53. Kėdainių krašte nekirčiuotų uždarytųjų skiemenų balsiai įvairuoja (Kazlauskaitė 2005, 14).

42 Veikiausiai tai buvo kietai tariamas [ɛː], [ɛ.] tipo balsis, plg. Zinkevičius 1966, 162t.

43 Kabašinskaitė 2023, 172t.

15 pav. Mišiolas CXIXr: glosa pakolai;

LNB RKRS: C 889746

1648 m.), nei anoniminiams 1605 ir 1677 m. katekizmams, nei Sirvydo, Jaknavičiaus veikalams <æ>, <ae> nebuvo būdinga. Platusis [e] čia žymėtas raidėmis <ia> ar <(i)e>, nelabai skiriant nuo įprastojo [e], pvz.: *giēma* AK 21; *giēro* AK 20; *giara* PS I 172, *giera* PS I 18; *žemes* AK 19; *žiames* PS I 84, *žiemes* PS I 185; *žiames* BK 6; *metay* PS I 170; *gialbek* BK 6; *fenos* AK 67; *fiano* BK 40; *feno* BK 52; [ė] žymėtas taip pat <(i)e>, pvz.: *fedy* AK 16, *turet'* AK 67, *noretu* BK 9, PS I 168, *giediŃku* PS I 233.

Taigi *Mišiolo* <æ>, <ae> išsiskiria iš Vilniaus rašomosios kalbos ortografijos tradicijos ir paradoksaliai artėja prie Mažosios Lietuvos, iš dalies Kėdainių krašto rašybos įpročių. Kadangi nemaža dalis *Mišiolo* formų liudija ne rytų aukštaičių, o vidurio Lietuvos (Kėdainių krašto) tarmės bruožus⁴⁴ (fiksuotos tik 4 ar 5 formos su rytų ar pietų aukštaičiams būdingais nosinių refleksais -i, -u⁴⁵, o nerytietiškų formų yra 11), galima numanyti, kad bent vienas glosų įrašytojas buvo iš vidurio Lietuvos, gal net susipažinęs su Mažosios Lietuvos tekstais. Kėdainių krašto pėdsakas veikiausiai yra ir 2.4 aptarta forma *žemie*⁹⁹.

3. Akcentuotina, kad visos *Mišiolo* lietuviškos ir dalis lenkiškų glosų yra Biblijos teksto vietų vertimai. Pastebėjus (žr. 1.6), kad lenk. *dziedzijnij* XXXIIIr perimtas ne iš Wujeko bibliinių leidinių, buvo svarbu ieškoti ir lietuviškų glosų sąsajų su XVI a. vidurio lenkiškais Biblijos vertimais.

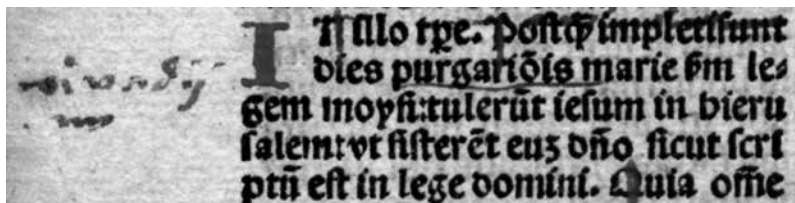
3.1. Nustatyti du atvejai, kuriuos neabejotinai reikia laikyti paveiktais ankstesniųjų, pasirodžiusių iki Wujeko, lenkų bibliinių tekstų. Frazės *niezjedokite pikto daikto* 'negeiskite pikto daikto' CXv (*Mišiolo non fimus concupiscentes malorum* 1 Kor 10,6) paskutiniai du žodžiai veikiausiai rėmėsi vadinamosios Leopoldos Biblijos (1561) *niebyli požadliwi zlych rzeczzy* BL 1107 arba 1556-ųjų NT vertimo *nie byli požadaczmi zlych rzeczzy* NT1556 601r⁴⁶, ne Wujeko *zlego nie požadali* WB 1356. Anksčiau aptartas

⁴⁴ Žr. Narbutas, Zinkevičius 1989, 337.

⁴⁵ Tai *svfsvkij* part. m. nom. pl. VIIv, *ifskalbeis* part. m. nom. sg. XXXIXr, *niefvdereimi* iness. sg. XIXv, *czefij* iness. sg. CXXI; galbūt ir *v3niekv* acc. sg. CXIV, nors galo balsė panašesnė į <o>. Dvi Narbuto ir Zinkevičiaus (1989, 333, 335, 337) minėtos neva rytietiškos formos *absiw3algij* XCVIIIv (t. y. *absi3walgij*) ir *p[er]tirpis* CXXVIIv netinka. Tai ne dalyviai, o būsimosios laikos vksm. for-

mos – *apsi3valgys, pertirpys* (inf. *pertirpyti*), plg. *Mišiolo perfpexerit* 3 sg. fut. II (nors forma ir nepabraukta) *Qui autem perfpexerit in legem perfectam libertatis* Jok 1,25 („Bet kas geriau išsižiūrės į tobuląjį laisvės įstatymą“) ir *collabit* 3 sg. fut. I *Et collabit eos quafi aurum* Mal 3,3 („Ir valys juos kaip auksą“).

⁴⁶ Panašiai versta ir protestantiškuose lenkų bibliniuose tekstuose: *nie byli zlych rzeczzy požadaczmi* NT 1553 LXXIXv; *zlych rzeczzy*

16 pav. Mišiolas CXXVIIv: glosa *ivadijmo*;

LNB RKRS: C 889746

(žr. 1.1) *niemielaſſirdingai* (parašytas šalia *konſcziais*) taip pat orientuotas į Leopolitos Biblijos variantą *nielutošćiwie* BL 707 'negailęstingai' (plg. Wujeko *niezbożnie* WB 800 'nedorai, bedieviškai'⁴⁷).

3.2. Paminėtina dar keletas glosų, kurios turbūt taip pat rėmėsi ankstyvesniaja lenkiškų bibliinių tekstų tradicija. Įrašo *ir p[er]tirpio* 'pertirpins' CXXVIIv (plg. *Mišiolo collabit*, t. y. *colabit*, 'koš, sijos, filtruos' *Mal* 3,3) prototipas, tikėtina, buvo Leopolitos Biblijos *á przepławi ie by złoto* BL 879⁴⁸, ne Wujeko *y przecedzi ie iáko złoto* WB 1005 (plg. lenk. *przepławić* 'perplaukti; ištirpinti [rūdą gryninimui]' ir *przecedzić* 'perkošti, perfiltruoti'). Anksčiau (1.3) aptarta fraze *Kaip vaikvi numiroſiá iſ [živato matijnaſ] gimofiam* CXIIr veikiausiai mėginta sekti (tiesa, nelabai sėkmingai) *iáko niedofflemu dziećieciu* BL 1111, ne *iákoby od poronionėgo płodu* WB 1363⁴⁹. Tėvavardį voc. sg. *iononie* CXXXVIIv, atstojantį *Mišiolo* [*symō*] *bariona* Mt 16,17, galėjo inspiruoti Leopolitos Biblijos paaiškinimas *Bár Joná, to jeſt synu Jonaffow* BL 964⁵⁰ (kituose veikaluose jo nėra: *Bárioná* NT1556 23r; *Báryoná* BraB 11v, NeB 11r; *Bárioná* WB 1131).

Glosa *nopofnai* 'noprošnai, veltui, be reikalo' XIXv (plg. *Mišiolo in vacuum* 2 Kor 6,1) galėjo remtis 1556-ųjų NT *ná prožno* 242v (taip yra ir keliuose protestantų veikaluose – *na prožno* NT1553 XCIIIv; *ná prožno* NeB 102r), kituose tekstuose vartoti *ná dáremno* BL 1116; *nádáremno* WB 1370; *dármo* BraB 101r. Tačiau šiuo atveju sutapimas galėjo būti ir atsitiktinis – slavizmai *noprosnas*, *noprosnai* buvo labai paplitę, iš LKŽe duomenų matyti, kad jie vartoti daugelio mūsų senosios raštijos atstovų. Ne visai aišku ir dėl įrašo *prabwveley* XCIIIv, kurį Narbutas ir Zinkevičius⁵¹ sieja su *Mišiolo tardi corde ad credendum* 'lėtos (ar vangios, bukos) širdies tikėti' ir aiškina kaip 'prabuvėliai, ilgai

nie požadáli BraB 95v; *nie byli žadaiacemi złych (rzeczzy)* NeB 95v. Tačiau abejotina, ar katalikas glosų įrašytojas būtų atsižvelgęs į religinių oponentų veikalus.

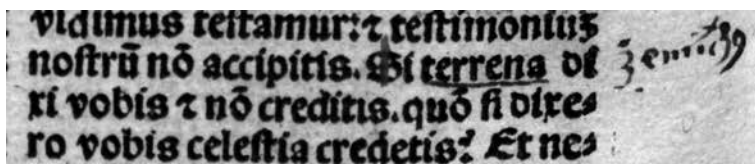
47 Protestantiškose Biblijose pavartoti taip pat kitokie variantai: *złošćiwie* BraB 377v; *niezbożna* NeB 369v.

48 Panašiai versta ir Nesvyžiaus Biblijoje: *y wyplawi ie iáko złoto* NeB 467v.

49 Žodžio *dziećieciu* nevartoja ir NT1556 (*iáko niedofflemu* 234v), ir protestantiškai vertimai (*pomiotanemu płodowi* NT1553 LXXXVv; *iákoby poronionemu płodowi* BraB 98r; *iáko poronionemu płodowi* NeB 99r).

50 Panašus paaiškinimas yra ir protestantiškame 1553-ųjų NT: *Simonie *synu Jony* (paraš-tėje nurodytas variantas **bariona*) LXXIXv.

51 Narbutas, Zinkevičius 1989, 333.

17 pav. *Mišiolas* CXXXIV: glosa *žemie*⁵³;

LNB RKRS: C 889746

užtrunkantys'. Vis dėlto *prabuveley* čia galėjo būti vartotas maždaug ta reikšme, kuri nurodyta *LKŽe*, – 'išdykėlis, eibininkas, pasiutėlis'⁵² ir sietinas su *Mišiolo stulti* 'kvailiai, paikšiai, neprotingi' (*stulti, tardi corde ad credendum* Lk 24,25) bei Murzynowskio parengto 1553-ųjų NT *βάλени* 'pasiutę, pakvaišę, padūkę': O **βάλени | i leniwe* [paraštėje variantas: **przerozumni i leniwi*] NT1553 CCXIIIv; kituose lenkiškuose veikaluose vartojama *głupi/ á leniwego fercá* NT1556 119; *głupi/ á leniwe go fercá* BL 1033, *głupi/ á leniwého fercá* WB 1226; O *głupiá nerychłego ferca* BraB 49v; O *besrozumni y leniwi fercem wierzyć* NeB 51v. Tiesa, 1553-ųjų NT buvo liuteroniškas, tad vargu ar katalikai būtų rėmęsi tikėjimo oponentų darbais⁵³.

Taigi darytina prielaida, kad nemaža dalis lietuviškų ir kai kurie lenkiški *Mišiolo* įrašai remiasi XVI a. antrosios pusės lenkų bibliniais tekstais, parengtais iki Wujeko veikalų. Tai leidžia patikslinti glosų įrašymo laiką – maždaug iki devintojo XVI a. dešimtmečio. Ar šios glosos sietinos tik su Leopoldo Biblija, nėra visiškai aišku. Jei tai tiesa, glosų įrašymo laikas – septintasis, aštuntasis XVI a. dešimtmetis. Tačiau turint galvoje jau anksčiau (XV a.) Lenkijoje buvusias tam tikras perikopijų, Biblijos, ypač NT, vertimo tradicijas⁵⁴, tas laikas galėtų būti ir ankstesnis.

3.3. Jau buvo minėta, kad *Mišiolo* lietuviškų glosų braižas įvairuoja. Be to, įrašai atrodo daryti ne vienu metu. Vis dėlto aiškiai nuspręsti, kiek rankų *Mišiolo* rašė lietuviškus žodžius ar frazes, be nuodugnių paleografinių tyrimų neįmanoma. Labai preliminariu vertinimu skirtinos kelios skirtingo braižo grupės: 1) blyškiu, rusvu ar juodesniu rašalu, apvaliu, nepasvirusiu (dažniausiai tvarkingu) braižu parašytos glosos, kurių *Mišiolo* yra dauguma; 2) didesnėmis, pasviresnėmis raidėmis juosvu, rusvu rašalu parašyti įrašai⁵⁵; 3) storomis linijomis ryškiu ar kiek blyškesniu juodu

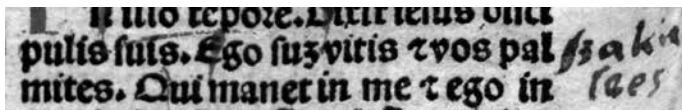
52 Viena iš *prabūti* reikšmių – 'išdykti, pagesiti', plg. *LKŽe* užfiksuotą vartosenos atvejį iš Pasvalio *prabuves* [vaikas].

53 Vis dėlto Europos protestantų Biblijos leidimai darė tam tikrą įtaką katalikų leidiniams ir Lenkijoje – ji matyti Leopoldo Biblijos struktūroje: čia įdėta trumpa viso Šventojo Rašto santrauka (*Summa*) ir trečioji Makabiejų knyga – šios dalys nuo 1522-ųjų pasirodė protestantiškuose Bib-

lijos leidimuose lotynų kalba (Łuczak 2018, 3).

54 Kwilecka 2003, 49tt.

55 Žr. XCVIIIr: *zwałganczia[m], absiwzalgif*; ke-liuose puslapiuose šalia vyraujancio braižo glosų minėtu didesniu braižu parašyta po vieną žodį – *gituf* XXXIIIr, *fsalif* XXXIIIv; čia galbūt skirtini ir *varftu* XCIIIr bei *pasilik* XCIIIv, taip pat parašyti šalia vyraujancio braižo glosų.

18 pav. *Mišiolas* CLXIV: glosa *šakietaes*;

LNB RKRS: C 889746

rašalu parašyti įrašai⁵⁶. Vyraujančia ranka, regis, buvo parašyti ir nustatyti patikslinto datavimo (iki Wujeko darbų paskelbimo) įrašai: *niezedokite pikto daikto, niemiela-fsirdingai, ir p[er]tirpio, Kaip waikvi numirofiá iš [zivato matijnaσ] gimofiam, iononie*. Glosa *nopofnai*, kurios ryšys su tekstais iki Wujeko nėra aiškiai įrodomas, skirtina trečiai minėtai braižo grupei.

4. Taigi, patikslintais duomenimis, 39 *Mišiolo* puslapiuose (iš 199) iš viso yra 95 lietuviškos glosos (158 žodžiai⁵⁷, 176 formos) – tam tikrų Biblijos vietų (dažniausiai NT) vertimai.

4.1. Penkios iš jų pastebėtos naujai: *ape piktadeias* ~ apie piktadėjas, *pakolai, ivadijmo* ~ įvedimo (*įvadymo, *įvadijimo), *žemie⁹⁹* ~ žemėjejus (žemėjijus), *šakietaes* ~ šakelės. Įrašas *ivadijmo* atspindi specialų terminą, skirtą Mergelės Marijos šventei. Įvardžiutinis vietininkinis būdvardis *žemėjejus* (*žemėjijus*) galbūt yra atėjęs iš vidurio ar vakarų Lietuvos regiono.

4.2. Penkis anksčiau fiksuotus atvejus pavyko patikslinti: *kunfcziais niemiela-fsirdingai; o beda; Kaip waikvi numirofiá iš zivato matijnaσ gimofiam; lot. uiuere; lenk. dziedziynij* (paskutiniai du laikytini nelietuviškais). Dėl dviejų įrašų nurodyti tam tikri spėjimai: dalyvio pabaiga *dijnai*; prielinksninis junginys arba skolinys *precza*.

4.3. Įrašo *šakietaes* grafema <ae>, kaip ir kitose glose pavartota <æ>, nėra būdinga rytiniam rašomosios kalbos variantui; jos, galbūt ir *žemie⁹⁹* (kaip ir kai kurios glosų nerytietiškos formos), liudija, kad bent vienas iš įrašytojų buvo glaudžiai susijęs su Kėdainių kraštu ir jo raštija, gal ir Mažosios Lietuvos tradicija.

4.4. Nustatytos glosų sąsajos su lenkiška bibliinių tekstų tradicija leido patikslinti jų datavimą. Daugumos glosų įrašymo laikas *ante quem* yra maždaug devintasis XVI a. dešimtmetis, iki pasirodant Wujeko veikalams.

⁵⁶ Jie pasitaiko keliuose *Mišiolo* pradžios puslapiuose ir vienur kitur toliau: *spiriodomies pries atsakiti* VIIv, *skrodes* VIIv, *křitosi* VIIv, *sofsokij* VIIv, *nosiraminimas* XIIIv, *noposnai* XIXv, *gielbeiv* XIXv, *pasirodikime* XIXv, *niefodereimi* XIXv, *merdedami* XIXv; panašiu braižu šalia vyraujančios rankos glosų atrodė parašyta ir *Sožavka* XXIIIr bei *uiuere*

XCIIIr. Galbūt čia šlietinas ir naujai pastebėtasis *šakietaes* CLXIV (žr. 2.5).

⁵⁷ Skirtingomis leksemomis laikyti ir atskirai skaičiuoti tos pačios šaknies priešdėliniai, sangražiniai veiksmožodžiai, išskyrus formas su *ne-*; kartu skaičiuotos skirtingos giminės, įvardžiutinės formos, supletyvių paradigmų formos.

Literatūra ir šaltiniai:

- AK – KATHECHISMAS ABA PAMOKIMAS WIENAM KVRIAMGI KRIKSCZONIVY REYKIAMAS [...] E pergulditas Lietuviškay/ ir Vntrnkárt išfpáuftas WILNIVY Drukôrniroy Acadêmios SOCIETATIS IESV, Metûfu vžgimimo Wiešpatés / 1605.
- ALEW – *Alllitausches etymologisches Wörterbuch* 1–3, unter der Leitung von Wolfgang Hock, bearbeitet von Reiner Fecht et al., Hamburg: Baar, 2015.
- BraB – *Biblia fwieta / Tho ieft / Kfiegí Stárego y Nowego Żakonú* [...] Drukowano w Brzešćiu Litewfkim [...] á nakládem [...] Mikołáíá Rádžíwiłá [...] Roku Páńskiego / tyšiacnego / piécftetnego / Bešcdžiešiathego trzećiego.
- BL – *Biblia To ieft. KXiegi Stharego y Nowego Żakonú* [...] W Krákowie. W Drukárni Szárffenberggerow. 1561 (Leopolitos Biblija).
- DB – *Šventasis Raštas. Senasis ir Naujasis Testamentas*, vertė Antanas Rubšys, Česlovas Kavaliauskas, Vilnius: Katalikų pasaulis, 1998 (<https://biblija.lt>).
- GRUN, PAUL ARNOLD, 1935 [1984]: *Leseschlüssel zu unserer alten Schrift. Grundriß der Genealogie* 5, Limburg: C. A. Starke Verlag.
- GUDMANTAS, KĘSTUTIS, 2006: „Vilniaus universiteto bibliotekos paleotipai ir senieji lietuviški raštai“, *Senoji Lietuvos literatūra* 21, 363–372.
- KABAŠINSKAITĖ, BIRUTĖ, 2023: „XIX a. vidurio lietuviškų kalvinistų tekstų ortografijos, kalbos ir autorystės vingiai“, *Linguistica Lettica* 31(2), 160–189.
- KARDELIS, VYTAUTAS, 2002: „Šiaurės rytų vilniškiai. Fonologinės pastabos“, *Baltistica* 37(1), 79–86.
- KAZLAUSKAITĖ, RŪTA, 2005: *Šiauliškių patarmės pietinių šnektų tekstai ir komentarai*, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
- KN¹ – [Steponas Jaugelis Telega,] pirmoji KN¹ knyga, giedamųjų tekstų rinkinys, be antraštinio lapo.
- KNSE¹ – *SUMMA Abá Trumpas ifzguldimas EWANIELIV SZWENTU* [...] KIEDAYNISE, DRVKAWOIA, IOCHIMAS IVRGIS RHETAS, Meatu Poná, 1653.
- KWILECKA, IRENA, 2003: *Studia nad staropolskimi przekładami Biblii*, Poznań: Uniwersytet Im. Adama Mickiewicza, Wydział teologiczny Polska akademia nauk, Instytut sławistyki.
- LEBEDYS, JURGIS; JONAS PALIONIS, 1963: „Seniausias lietuviškas rankraštinis tekstas“, *Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai* 3, 109–135.
- LKA – *Lietuvių kalbos atlasas 2. Fonetika*, parengė Elena Grinaveckienė, Kazys Morkūnas [ir kt.], Vilnius: Mokslas, 1982.
- LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas I–XX (1941–2002). Elektroninis variantas*, redaktorių kolegija: Gertrūda Naktinienė (vyr. redaktorė), Jonas Paulauskas, Ritutė Petrokienė, Vytautas Vitkauskas, Jolanta Zabarskaitė; programuotojai: Evaldas Ožeraitis, Vytautas Zinkevičius, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005 (atnaujinta versija, 2018).
- ŁUCZAK ARLETA, 2018: „Biblia Leoppolity (1561) – pierwsza polska Biblia drukowana“, *Winieta* 1(74), 2–3.
- Mikalojaus Daukšos 1599 metų postilė ir jos šaltiniai, parengė Jonas Palionis, Vilnius: Baltos lankos, 2000.

- Mišiolas – Missale ad usum romane ecclesie peroptime ordinatum ac diligenti cura castigatum sum pluribus aliis missis valde necessariis que nunq(ue) in eodem usu fuerund impresse. Lugduni impressum per Iacobum Sachon [1501] (www.epaveldas.lt).*
- NARBUTAS, SIGITAS; ZIGMAS ZINKEVIČIUS, 1989: „Lietuviškos glosos 1501 m. mišiole“, *Baltistica* 3(2) priedas, 325–341.
- NeB – *Biblia. To ieft / księgi stárego y nowego przymierza [...]* [Nieśwież] przeż Daniela drukarżá 3 Łęczyce [...] 1572 (Nesvyžiaus Biblija).
- NMP – [Aleksandras Rapolas Močiulskis, Karolis Nerlichas,] *Pamoksley ir kozones ape smerti ant uziwojma prieg Pagrabams*, Nitauja [Mintauja]: F. Steffenhagen, 1864.
- NT1553 – *TESTAMENT NOVY ZVPEŁNY 3 Greckięgo ięzyka na Polski przelożony [...]* W Krolewcu Prufkięm. MDLIII. Drukowál [...] Alexander Czech / nakładem Jana Secluciana. 1552.
- NT1556 – *Nowy Testament Polskim ięzykiem wyłożony [...]*, [Kraków: Szaffenberg, 1556].
- OP – *Postylla polska domowa [...]* Przez Grzegorza Orszaka [...], Królewiec: Jan Seklucjan, 1556.
- PALIONIS, JONAS, 2000: „Martyno Mažvydo rašyba“, *Martyno Mažvydo raštai ir jų šaltiniai*, parengė Guido Michelini, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 44–60.
- PALUBINSKAS, VYTAUTAS, 2005: „Grabnỹcios, Kristaus Paaukojimas“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija* 7. *Gork–Ime*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 37.
- TarPW – *Przywitanie Wefole [...]* 1634 [...] PRZEZ X. PIOTRA TARWOYNIA, Vilnae Formis Aca-dem: Societ: JESV.
- RAČIŪNAITĖ-PAUŽUOLIENĖ, RASA, 2009: „Švč. Mergelės Marijos kultas lietuvių šeimos papročiuose“, *Soter* 29, 141–156.
- RANGE, JOCHEN D., 1992: *Bausteine zur Bretke-Forschung: Kommentarband zur Bretke-Edition (NT)*, Paderborn et al.: Ferdinand Schöningh.
- SCHILLER, CHRISTIANE, 2024: „Das Türkensteuerregister von 1540 als Quelle für die litauische Lexikologie (für den historischen litauischen Wortschatz)“, *Tarptautinis mokslinis seminaras „Senosios raštijos tyrimų aktualijos. Minint profesoriaus Jono Palionio šimtmetį“*. 2024 m. birželio 20 d., Vilnius. Tezės, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 10–11.
- SIP – *Słownik polszczyzny XVI wieku* (<https://spxvi.edu.pl/index/haslo/93133#znaczenie-25>).
- SMOCZYŃSKI, WOJCIECH, 2018: *Lithuanian Etymological Dictionary*, Berlin: Peter Lang.
- SUBAČIUS, GIEDRIUS; MARIUSZ LEŃCZUK, WIESŁAW WYDRA, 2010: „The Earliest known Lithuanian glosses (~1520–1530)“, *ALt* 12, 31–70.
- VASILIAUSKIENĖ, AUŠRA, 2011: *Naratyviinių švč. Mergelės Marijos atvaizdų ikonografija XVII–XVIII a. Lietuvos tapyboje* (daktaro disertacija), Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- WB – Jakub Wujek, *BIBLIA TO IEST KSIĘGI STAREGO Y NOWEGO TESTAMENTV WEDŁUG ŁACINSKIEGO [...]* Przez D. Iakuba Wvyka z Wągrowca, *Theologa Societatis Iesv. [...]* W KRAKOWIE W Drukárni Łázárzowéy, Roku Pánkięgo, M. D. XC IX.
- WODTKO, DAGMAR S.; BRITTA IRSLINGER, CAROLIN SCHNEIDER, 2008: *Nomina im Indogermanischen Lexicon*, Heidelberg: Winter.
- WPM – Jakub Wujek, *Postille mniejszej część pierwsza ozimia, [...]* *Postille mniejszej część wtora letnia*, Poznań: J. Wolrab, 1579–1580.
- ZINKEVIČIUS, ZIGMAS, 1966: *Lietuvių dialektologija*, Vilnius: Mintis.
- ZINKEVIČIUS, ZIGMAS, 2000: *Lietuvių poteriai: kalbos mokslo studija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Summary

The article narrows down the specification of the Lithuanian entries published by Sigitas Narbutas and Zigmantas Zinkevičius in 1989 that had been found in the Latin *Missale ad usum romane ecclesie* (1501) and introduces a number of newly discovered glosses that make an addition to the compilation. The study found the *Missal* to contain a total of 95 glosses (158 words and 176 forms) that are used to translate certain parts in the Bible. Five cases that Narbutas and Zinkevičius considered dubious have been revised and updated with new knowledge: three of them are Lithuanian words or phrases – *kunfcziais*, *niemielařsirdingai*; *o beda*; *Kaip waikoi numirořiá iř žvato matijnař gimofiam*; two instances constitute text written in foreign languages – Lat. *uiuere*; Pol. *dziedziŋnij*. Two entries now come with an indication of a conjecture: the participial ending *dijncivs*; the prepositional compound or loanword *precza*. The five glosses that have been newly observed are these: *ape piktadeias* ~ *apie piktadėjas*, *pakolai*, *ivadijmo* ~ *įvedimo* (*įvadymo*, *įvadijimo*), *žemie99* ~ *žemėjejus* (*žemėjijus*), *řakietaes* ~ *řakelės*. The entry *ivadijmo* represents a special term referring to a holiday of Virgin Mary.

The grapheme <ae> in the entry *řakietaes*, just like the <æ> that occurs in some of the other glosses, is not typical of the eastern variant of the written language; these characters – as probably does the definite locative adjective *žemie99* (and some forms of the glosses that do not carry the typical eastern characteristics) – testify that at least one of the authors of the entries had been closely connected with the Kėdainiai region and its written texts, and perhaps the tradition of Lithuania Minor. The links that the glosses have with the tradition of Polish biblical texts made it possible to narrow down their dating. Most of the glosses *ante quem* date back to around 1580s, predating Jakub Wujek's texts.

BIRUTĖ KABAŠINSKAITĖ

Baltistikos katedra

Baltijos kalbų ir kultūrų institutas

Vilniaus universitetas

Universiteto g. 5

LT-01513 Vilnius, Lietuva

el. p. birute.kabasinskaite@ff.vu.lt

Gauta 2024 m. rugpjūčio 27 d.